

УДК 331.101.262

Ольга СТЕФАНИШИН,
Володимир ПИЦ

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ «ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ» В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Резюме. Проаналізовано теоретичні аспекти категорії «людський потенціал», розглянуто тенденції та умови формування і удосконалення людського потенціалу в контексті інноваційного розвитку України.

The summary. The theoretical aspects of category „human potential” are analysed, tendencies and terms of forming and development of human potential are considered in the context of innovational development of Ukraine.

Ключові слова: людина, потенціал, людський потенціал, людський капітал, людський інтелектуальний потенціал, духовно-інформаційний потенціал, соціальний потенціал, інтелектуальний потенціал суспільства.

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки в Україні супроводжується глобальними трансформаційними перетвореннями. Рушійною силою цих перетворень є людина, її особисті інтереси та умови їх ефективної реалізації. Все інше в соціально-економічному середовищі виступає вторинним. За даними Всесвітнього банку реконструкції і розвитку 84% національного багатства будь-якої країни становлять людські ресурси, решта припадає на виробничий компонент [1, с. 26]. Тому аналіз людського потенціалу як фактору соціально-економічного та технологічного прогресу є особливо актуальним для України.

Аналіз досліджень та публікації з проблеми. Внаслідок існування великої кількості проблем, пов'язаних з розкриттям змісту еволюції наукових поглядів щодо поглиблення розуміння сутності людського потенціалу як економічної категорії та визначення її місця у концепції соціально-економічного та інноваційного розвитку, їх дослідженню багато уваги приділяють такі вітчизняні учені, як В. Близнюк, О. Грішнова, В. Куценко, Е. Лібанова, В. Ушенко, А. Чухно та інші. Але вся складність ситуації полягає в тому, що коло невирішених питань дуже велике, тому існує необхідність дослідження нових аспектів цієї проблеми й продовження наукового пошуку.

Тому метою статті є узагальнення понятійної сутності та визначення особливостей категорії «людський потенціал» як мети, засобу та критерію цивілізаційного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Ключовими термінами у словосполученні «людський потенціал» є поняття «людина» і «потенціал», які потребують певного термінологічного усвідомлення. З огляду на те, що проблема людини і її можливостей тривожить вчених не одного століття і враховуючи те, що у науковій літературі представниками різних економічних шкіл та напрямів, категорія «людина» трактується по-різному, наведемо кілька визначень, які характеризують дане поняття. Це є найбільш правомірним, бо ще французький філософ К.А. Гельвецій вважав, що «наука про людину, взята у всьому своєму обсязі, неосяжна; вчення її - справа довга і рутинна. Людина є модель, яка виставлена для огляду її різними художниками; кожен розглядає деякі її сторони, але ніхто ще не охопив її в цілому» [2, с. 4].

У філософській літературі людину розглядають передусім як соціобіологічну істоту. Зокрема, людина ототожнюється з особистістю, індивідом, який включає в себе одночасно природну і соціальну істоту. При цьому справедливо зазначається, що у процесі еволюції людини її біологічна природа дедалі більше збагачувалась соціальними компонентами.

Тому точніше говорити не про «біологічну» і «соціальну», а про «соціально-біологічну» природу людини. Сутність же людини, соціальна, хоч і вона, у свою чергу, спирається на ще глибший фундамент, «матінку Природу». Отже, індивід - це окремо взятий представник людського роду, якому властиві неповторні соціальні якості [3, с. 12]. Водночас науковці характеризують особистість як «суспільний індивід, якому притаманні соціально-значущі риси, що утворюють систему, «як певну цілісність, систему якостей і рис індивіда» [3, с. 13].

А тепер проаналізуємо погляди українських економістів на цю категорію. Це є тим більш правомірним, що вони торкаються важливих аспектів економічної теорії, визначаючи, що біологічна сторона людини є невід'ємною стороною людини економічної, важливої складової соціальної сутності людини, як продуктивної сили. Так, О. Бородіна вважає, що «людина за своєю природою є, з одного боку фізичною істотою, а з іншого – суспільною (соціальною). З огляду на це вона є носієм як певних природних індивідуальних здібностей і талантів, якими

вона володіє від народження, так і таких, які вона дістає в процесі суспільної життєдіяльності і витрачає для цього певні фізичні, матеріальні та фінансові ресурси. Природні здібності людини і набуті суспільні якості за своєю економічною роллю є подібними до природних ресурсів і фізичного капіталу. Це проявляється в тому, що в своєму первісному стані людина подібна до природних ресурсів і не приносить ніякого економічного ефекту. Але після здійснення певних затрат і підготовки формуються людські ресурси, які потенційно можуть приносити дохід подібно до фізичного капіталу» [4, с. 49].

Інше трактування виходить із розуміння сутності людини як соціобіологічної істоти, в якій діалектично поєднана соціальна і природна сторона, причому з розвитком людства від нижчих раціональних форм до вищих, у процесі взаємодії цих суперечливих сторін відбувається посилення соціальної сторони [5, с. 21].

У наведених визначеннях людини, на нашу думку, наявні як позитивні, так і окремі негативні сторони. Так, конструктивним серед них є назва «соціобіологічне», в якій поєднано соціальне і природне замість «біосоціальне». Це означає, що в соціально-біологічній сутності людини поступово відносно зростає соціальна сторона і формується всебічно розвинена особистість, соціальна людина. Проте некоректним є їх визначення людини та особистості лише як фізичної істоти чи суспільного індивіда. Це тим більш логічно, що після визначення людини як чисто соціальної істоти стверджується, що ще глибшим фундаментом соціальної сутності людини є природа. Тому вважаємо, що за своєю природою людина - істота біологічна, а за сутністю – соціальна. З огляду на це людина є носієм як певних природних індивідуальних здібностей і талантів, якими вона володіє від народження і які закладені в неї природою, так і нагромаджених соціальних якостей і здібностей, яких вона набуває у процесі суспільно корисної життєдіяльності.

Поряд з визначенням сутності категорії «людина», особливий інтерес представляє з'ясування такого поняття як «потенціал».

Поняття «потенціал» походить від латинського слова *potential*, що в перекладі на українську мову означає «можливість» і трактується як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, які можуть бути використані в будь-якій галузі, сфері без певних умов та обставин досягнення певної мети [6, с. 20]. Його загальнонаукове вживання корінням тягнеться у філософію Аристотеля. В своїй «Метафізиці» він розглядав акт і потенцію як основу онтологічного розвитку. При цьому буття ділилося на «потенціальне» і «актуальне», а становлення розглядалося як перехід від першого до другого [7, с. 222-223].

У контексті економічної інтерпретації автори економічної енциклопедії за редакцією С. Мочерного визначають потенціал як «наявні в економічного суб'єкта ресурси, їхня оптимальна структура та вміння раціонально використовувати ці ресурси для досягнення поставленої мети» [8, с. 13].

Цікаве і досить конструктивне, на наш погляд, визначення потенціалу пропонує С. Пирожков, який вважає, що «головна особливість поняття «потенціал» полягає у тому, що він служить інтелектуальною мірою оцінки можливостей тієї чи іншої системи, які можуть бути реалізовані в даний час чи в майбутньому» [9, с. 23]. Автор трактує значно ширше, ніж узагальнену характеристику ресурсних можливостей у тій чи іншій сфері діяльності. Потенціал розглядається як системне утворення, зміст і функції якого розкриваються у процесі взаємозв'язку та взаємодії його складових ресурсів, реалізація яких у процесі життєдіяльності призводить до певних значимих для особистості та суспільства індивідуальних досягнень, що мають соціальну значимість.

На відміну від окремих здібностей чи особистих рис, загальний потенціал людини практично не змінюється (принаймні для дорослої людини) і, таким чином, розвиток одних здібностей (рис) може відбуватися за рахунок інших тільки в межах, які визначаються загальним потенціалом.

Отже, поняття «потенціал» є складною структурно-системною мірою можливостей даного суспільства у пізнанні законів природи, розвитку суспільства і людини та їх використання у суспільно-корисній діяльності. У плані дослідження поняття «потенціал» важливо підкреслити, що всі його складові існують і реалізуються за участі одного елемента суспільно-корисної діяльності людини. Саме в людині втілені сукупні соціальні резерви, які приховані в її свідомості і поведінці, в соціальній сутності в межах послуг праці.

Методологічні і теоретичні відмінності у підході до дослідження понять «людина» і «потенціал» зумовлюють і різні трактування сутності категорії «людський потенціал».

У найширшому розумінні людський потенціал трактується як «можливості людини, які можуть бути реалізовані за належних умов» [10, с. 48].

На думку С. М. Задорожної «людський потенціал є соціально-економічною категорією, зміст якої розкривається у елементарному прояві якісних і кількісних біологічних, фізіологічних, духовних, моральних, творчих, соціальних, економічних та інтелектуальних властивостей індивіда, соціальних груп або населення країни, які лише за умови їх ефективного використання забезпечать його розширене відтворення» [11, с. 15].

Третя група науковців трактування поняття «людський потенціал» зводить до сукупності ознак, які його характеризують. Згідно з таким підходом людський потенціал визначається за такими ознаками [12, с. 19]:

потенціал людини є ресурсним показником і тому може мати повну чисельну оцінку величини; цей ресурс не є раз і назавжди заданим, він постійно відновлюється в ході життєдіяльності; потенціал людини реалізується у її взаємовідносинах з дозвіллями, насамперед суспільством, і в цьому плані є набором напрямів (векторів), за якими здійснюється взаємодія;

потенціал людини володіє системною якістю. З усього сказаного вище можна зробити наступні висновки:

поняття «людський потенціал» як категорія, представляє собою внутрішню потенційну властивість людини;

людський потенціал – це наявні у даний момент чи в майбутньому людські можливості, які можуть бути використані в будь-який момент у сфері суспільно-корисної діяльності для досягнення поставленої мети. Людський потенціал залежить: по-перше від умов його відтворення; по-друге, від умов його формування і розвитку; по-третє, від умов його реалізації.

На відміну від людського потенціалу, категорія «людський капітал» є конкретною історичною формою функціонування і реалізації людського ресурсного потенціалу детермінованого умовами, в яких він функціонує. Гносеологічно людський потенціал являє собою сукупні можливості досягнення поставленої перед ним певної мети, а людський капітал окреслює засоби її досягнення. Головним критерієм розмежування людського потенціалу і людського капіталу є отримання (чи не отримання) доходу в будь-якій формі.

Таким чином, можна зробити висновок, що людський потенціал перетворюється в людський капітал лише у тому випадку, якщо він використовується з метою отримання доходу. Справедливим у цьому сенсі є твердження В. Щетиніна: в широкому розумінні «людський капітал» слід розглядати як соціально-економічну форму наявної в даний момент якості людського потенціалу в масштабі всього суспільства. Цей потенціал належить всім працівникам. Він стає капіталом, включаючись у виробництво» [10, с. 49].

Необхідно відзначити, що людський потенціал має ряд характерних властивостей (особливостей), які необхідно враховувати при його розумінні. Серед них слід окреслити такі:

людський потенціал є головною цінністю сучасного суспільства, а також основним чинником людського розвитку; формування людського потенціалу вимагає значних витрат як від самого індивіда, так і від суспільства в цілому; людський потенціал - це генетично закладені природою та здобуті протягом життя сукупні можливості та здібності особистості;

людський потенціал протягом свого життя не тільки накопичується, але і піддається зношенню, як фізичному, так і моральному. Застарілими стають з часом знання індивіда.

Отже, людський потенціал – це соціально-економічна категорія, що характеризує не тільки сукупні можливості, наявний і накопичений людиною запас генетично закладених природою обдарувань, здібностей, здоров'я, навичок, мотивацій, але й всі отримані знання та вміння людей, здатність до праці; фізичні, психологічні, світоглядні, соціальні, культурні риси і виробничі та творчі здібності, які реалізуються й можуть бути реалізовані в процесі відтворення матеріальних і духовних цінностей в суспільстві.

Особливістю сучасного періоду для української економіки є розвиток ринкової економіки і одночасно становлення інформаційного суспільства [13, с. 11]. Вчені підкреслюють, що інформаційній економіці властива побудова її на знаннях, використання великих потоків інформації, яку впроваджують у соціальні, управлінські та виробничі процеси

інформаційними технологіями. Це визначає появу нової парадигми інформаційного суспільства як «мінімізація матеріального виробництва і максимізація інформаційного» [14, с. 4].

На наш погляд, має рацію і В. Семиноженко, вважаючи, що «інноваційна економіка (поняття «інформаційна» та «інноваційна економіка» розглядаємо надалі як синоніми) є найвищою формою еволюції індустріальної економіки [15, с. 17] та фундаментом побудови інформаційного суспільства. Гарантією економічних здобутків тут є успіх у самореалізації, а розвиток особистості і розумові здібності відіграють роль справжнього двигуна інформаційної економіки. Найважливішим елементом інноваційного процесу є творчий потенціал індивідів. Отже, інформаційна економіка стає головною умовою реформування національного господарства України та випереджувального його розвитку і підвищення на цій основі культурно-технічного, науково-технологічного рівнів людського потенціалу, який є головним фактором, метою і критерієм суспільного поступу.

Економічно розвинуті країни, використовуючи переваги інформаційної економіки, ще в 90-х роках ХХ ст. принципово змінили світову кон'юнктуру та стали в основному незалежними як від постачання сировини, так і від імпорту традиційної індустріальної продукції, домінуючи у виробництві інформаційно-комунікаційних технологій.

Однак лише кількісні показники економічного зростання в Україні не забезпечують його якості, тобто підвищення ефективності як матеріального виробництва, так і сфери послуг. Необхідну умову виведення національної економіки на траєкторію інформаційного розвитку вбачаємо насамперед у вдосконаленні людського потенціалу суспільства. З огляду на це зростає актуальність дослідження особливостей змісту і структури людського потенціалу в умовах становлення інформаційної економіки.

Вичерпність матеріальних факторів виробництва як джерела економічного зростання вітчизняної економіки зумовлює необхідність здійснення інноваційної стратегії розвитку. Це передбачає модернізацію виробничого базису країни на основі інформаційно-комунікаційних технологій, тобто розвиток інформаційної економіки.

Людина, з одного боку, – не тільки і не стільки споживач економічних ресурсів, скільки їх активний творець. Вона не лише відтворює себе завдяки навколишньому світу, а й творить довкілля у доступних межах і формах, тобто ноосферу, власний простір. З іншого, подолання ресурсних обмежень пов'язане з поступовою космізацією виробництва, усієї господарської діяльності, – зауважує А. Філіпенко [16, с. 35].

Інформація як базовий системоутворювальний чинник надає принципово нові можливості, пов'язані з характером виробництва (модульність, багатофункціональність, мініатюризація та ін.), особливостями праці (зокрема, віртуалізація процесів, підвищення креативності), специфікою соціальних відносин (формування мережевих систем, глобалізація та ін.).

Л. Мельник акцентує, що особливо актуальною є проблема цілеспрямованої трансформації українського суспільства, бо волею долі воно змушене буде за лічені роки подолати значну дистанцію – в одну епоху [17, с. 79].

Отже, традиційні фактори виробництва не зникли, вони стали другорядними. Ці ресурси можна використовувати без особливих витрат праці, якщо є необхідні знання. Головними ознаками інформаційної економіки, на думку А. Філіпенка, є передусім широка інтелектуалізація виробництва, пріоритетний розвиток науки, складної розумової праці [16, с. 34].

Сучасному суспільству властиві риси «аграрної», «індустріальної», а також і «інформаційної» економік. З огляду на це, вважаємо, що людський потенціал української економіки повинен охоплювати працю економічно активного населення традиційних сфер виробництва (сільське господарство, промисловість) і сфери послуг персонального характеру (освіта, охорона здоров'я, страхування життя та ін.), доступ до яких мають працівники виробничих галузей, а також і нового сектора зайнятості – розвиток та обслуговування інформаційно-комунікаційних технологій. Попит на знання і навички працівників цієї сфери зростає внаслідок удосконалення засобів комунікації, які забезпечують доступність, а крім того, і їх поширення.

Зміни у структурі зайнятості та характері праці трансформують систему цінностей людей, переорієнтовуючи їх із зовнішніх на внутрішні, з матеріальних на нематеріальні. Новий

зміст технологічної основи – це інформаційно-комунікаційні технології, що вимагають висококваліфікованих працівників, тобто застосування більш складної, інноваційної, творчої праці.

Оскільки сучасні економічні реалії підтверджують, як зазначалось, наявність в Україні елементів інформаційного суспільства, вважаємо, що важливою формою функціонування людського потенціалу національної економіки України (поряд з робочою силою, людським капіталом) є людський інтелектуальний потенціал – потужна складова людського потенціалу інформаційного суспільства, а також необхідна передумова його реалізації. А. Чухно стверджує, що хоча перехід до інформаційної стадії розвитку нашої країни є справою майбутнього, але це не означає, що ми не можемо якнайширше використовувати інформацію та знання як якісно новий виробничий ресурс і такі нові категорії, як інтелектуальна праця, інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал [18, с. 11].

Отже, для реалізації стратегії у людському розвитку на середньо- і довгострокову перспективу найважливішим є формування інтелектуального потенціалу суспільства. Відповідно до даних ЮНЕСКО Україна, за інтелектом нації, зараз посідає 23-тє місце, тоді як Фінляндія 1-ше, США – 13-тє, Росія – 27-ме [19, с. 96].

Інтелектуальний потенціал суспільства виконує такі функції [20, с. 6–7]:

- надання кваліфікації та професійної підготовленості населення до продуктивної діяльності;

- розвиток творчих навичок, зокрема і теоретичного мислення;

- масова трансформація наукових знань у буденне знання;

- протистояння процесам руйнування суспільної свідомості.

Розвиток інтелектуального потенціалу суспільства відбувається за такими принципами [20, с. 6]:

- свобода творчості;

- недоторканність інтелектуальної власності;

- непротивиставлення інтелектуалізації суспільства загальному перебігу прогресивних змін, їх синхронізація і взаємодоповнення;

- взаємопоєднання інтелектуалізації та інформатизації;

- надання нового змісту його структурним утворенням;

- активне залучення до міжнародного поділу праці.

Інтелектуальний потенціал реалізується через інтелектуальну працю, яку М. Гуревичов визначає «як творчий процес взаємодії інтелекту з елементами культури, який є фундаментальним творчим ресурсом і створює інтелектуальну продукцію та відтворює творчу особистість» [21, с. 31]. У цьому визначенні подано розширення кількості елементів взаємодії інтелекту: галузь науки, техніки, виробництва і сфера культури.

У сучасних умовах інтелектуальна праця стає всеосяжною і впливає не лише на матеріальні фактори виробництва, але й на людський потенціал, удосконалюючи та підвищуючи продуктивність кожного працівника.

Завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій сучасне виробництво вже не потребує просторової та часової єдності як обов'язкових ознак процесу праці. Інтелектуальна праця поєднує створення нових знань і відтворення відомої інформації. Необхідною умовою створення інтелектуальної власності (на відміну від матеріальної) є елемент креативності, освіченості, інтелекту.

На думку К. Торшиної, креативність – форма активності у проблемному пошуку. Вона є свідомою і цілеспрямованою спробою розширити існуючі межі знання, зруйнувати наявні обмеження.

У філософському розумінні інтелект як необхідна умова створення об'єктів інтелектуальної власності – це розум, здатність мислити, проникливість, сукупність тих розумових функцій (порівняння, абстракції, утворення понять, судження, висновку тощо), які або перетворюють сприйняття у знання, або критично переглядають вже наявні знання, або аналізують їх [22, с. 181]. Однак інтелект у сучасних умовах асоціюється з природною розумовою діяльністю людини і зі штучним інтелектом, сутність якого полягає у відтворенні машинами окремих інтелектуальних дій людини – сприйняття інформації, елементи міркування та ін.

Отже, інтелектуальний потенціал – це можливості, що надані інтелектуальними ресурсами у певний час і в майбутньому, які створені людським і (або) машинним (штучним) інтелектом, можуть бути використані для досягнення певної мети, хоча такі можливості не завжди будуть зреалізовані [22].

Таким чином, варто розмежовувати як людський інтелектуальний потенціал, який є складовою людського потенціалу суспільства, так і штучний (машинний) інтелектуальний потенціал. У статті ми зосереджуємо нашу увагу на аналізі людського інтелектуального потенціалу, як на важливій складовій людського потенціалу економіки України.

Гносеологічно інтелектуальний потенціал означає можливості досягнення мети, а інтелектуальний капітал – засіб її досягнення. Вважаємо за необхідне вирізняти два підходи до визначення інтелектуального потенціалу в українській економічній літературі: структурний (найбільше поширений), функціонально-структурний.

Структурний підхід означає визначення інтелектуального потенціалу суспільства шляхом розкриття його структури. Структуру інтелектуального потенціалу суспільства трактують у вузькому та широкому розумінні. Якщо Ю. Канигін інтелектуальний потенціал розглядає як складову соціального інтелекту [23, с. 37], то В. Куценко, В. Удовиченко це поняття зводять до категорії освітній потенціал [24, с. 12]. На противагу їм А. Чухно вважає, що інтелектуальний потенціал суспільства активно використовується в процесі економічного розвитку, є інтелектуальним капіталом і складається з двох основних компонент: людський капітал і технологічний капітал, бо в інформаційній економіці акцентується на інтенсивних інвестиціях у людський капітал та в інформаційні технології [14, с. 5].

Інтелектуальний потенціал суспільства (за Є. Марчуком) як складова гуманітарного потенціалу нації охоплює систему освіти, комп'ютерне забезпечення, системи зв'язку, бази даних (бібліотеки та електронні системи), систему науки, інтелектуальну власність (патенти, ліцензії, ноу-хау) [25].

Заслугове на увагу і визначення структури інтелектуальний потенціал суспільства В. Прошака, який на підставі ознаки «уречевленість» виокремлює дві складові його частини: неуречевлені (освіта, наука) та уречевлені форми (інформаційно-комунікаційні технології і об'єкти інтелектуальної власності) [26, с. 7]. На нашу думку, найбільш детально окреслив структуру інтелектуального капіталу О. Кендюхов, який конкретизував людський і технологічний капітал, означені А. Чухно, на рівні підприємства [27, с. 29]. Кожний з типів інтелектуального потенціалу суспільства виконує певні функції і відповідно передбачає свою специфіку управління.

Структуру людського інтелектуального потенціалу економіки України, на наш погляд, можна визначити як єдність людського потенціалу, але творчих, а не економічних індивідів (властиве індустріальному суспільству), духовно-інформаційного та соціального потенціалів.

Вважаємо, що людський потенціал творчих індивідів – це сукупність природних, розумових, творчих здібностей, умінь, здоров'я індивідів, які використовуються для відтворення особистостей і суспільного розвитку.

В інформаційному суспільстві жива людська особистість щораз менше стає носієм людського капіталу і дедалі більше – носієм людських інформаційних ресурсів [28, с. 21]. Завдяки збереженню мовної, культурної, наукової та іншої ідентичності створюються умови для творчої реалізації кожною людиною своїх інтелектуальних потенцій, тобто інтелектуального капіталу. На збільшення потреби в підвищенні духовної культури індивідів при переході до інформаційного суспільства вказує і Л.Мельник. Це зумовлено, на його думку, зростанням масштабів технологічної могутності суспільства, його інформаційної уразливості, індивідуалізації особистості тощо [17, с. 108].

С. Вовканич об'єднує компоненту «духовність» людини з інтелектуальним потенціалом суспільства і визначає її як «духовно-інтелектуальний потенціал» [29, с. 55]. Вважаємо, що духовно-інформаційна складова повинна функціонувати окремо, оскільки її роль особливо зростає в інформаційній економіці. Духовно-інформаційний потенціал визначаємо як сукупність звичаїв, цінностей і норм, що дають змогу на теоретичному рівні застосовувати знання, відомості, факти, залежності між ними для ефективного соціально-економічного розвитку суспільства.

Наступною складовою людського інтелектуального потенціалу української економіки є соціальний потенціал. Поділяємо думку вчених, що соціальний потенціал індивідів – це інтегральний показник нереалізованих можливостей змін соціальної дійсності [30, с. 302].

Розвиток інформаційного суспільства передбачає зростання сукупності знань, норм, цінностей, що, з одного боку, ускладнює їх засвоєння людьми. З іншого, суспільство, окремі особистості завдяки опануванню загальнолюдських, наукових, світоглядних та поведінкових норм, цінностей причетні до формування соціального капіталу – передумови їх успішної координації і кооперації [31, с. 34].

Соціальний капітал охоплює норми, відносини і соціальні мережі, а також формальні і неформальні інститути, які з них випливають та визначають характер і якість взаємодії між суспільним і приватним [32, с. 28]. Продуктом ефективного соціального капіталу є соціальна згуртованість, яка створює умови для зближення державних, приватних і суспільних інтересів.

Звідси випливає, що структура людського інтелектуального потенціалу суспільства, як ми вважаємо, складається з таких елементів: людський потенціал творчих індивідів, їх духовно-інформаційний потенціал і соціальний потенціал.

Водночас структурі інтелектуального потенціалу національної економіки України в цілому притаманні такі складові: людський потенціал творчих індивідів, духовно-інформаційний потенціал, соціальний потенціал, технологічний капітал, що охоплює інформаційно-комунікаційні технології та об'єкти інтелектуальної власності. Як бачимо, вони різняться на одну компоненту – технологічний капітал.

Функціональне визначення інтелектуального потенціалу суспільства (ІПС) подає С. Вовканич, який вважає, що це «здатність (спроможність) акумулювати нагромаджену традиційну інформацію, творити на її основі нові знання та досвід і приймати оптимальні рішення щодо якісно нових засад (догм) співжиття для людства як світової (а може і космічної) родини» [33, с. 12]. Вчений розглядає інтелектуальний потенціал як чинник розвитку суспільства, людства.

Стисліше трактує інтелектуальний потенціал суспільства В. Прошак, який стверджує, що це – «сукупність творчих здібностей індивідів та їх освітньо-кваліфікаційний рівень, які дають змогу використовувати уречевлені інтелектуальні засоби, засвоювати набуті та творити нові знання для ефективного соціально-економічного розвитку країни» [26, с. 7].

Досліджуючи тлумачення вченими поняття «інтелектуальний потенціал суспільства», можна стверджувати, що воно багатогранне за змістом, його можна визначати залежно від поставленої наукової мети. Власне, людський інтелектуальний потенціал економіки України (ЛІПЕУ), вважаємо – сукупність творчих здібностей, знань та умінь індивідів, які дають змогу використовувати новітні технології, засвоювати набуті й створювати нові знання та інформаційні блага на основі співробітництва, довіри для ефективного соціально-економічного розвитку країни. Поділяємо думку Л. Мельника, що за відношенням до інформаційної реальності, необхідно розрізняти наступні групи інформаційних благ: що матеріалізують інформацію – наукоємні товари і послуги; що призначаються для дії на інформацію – комп'ютери, запам'ятовуючі пристрої; що використовують інформацію у виробництві як «робоче тіло» – генна інженерія, освітні технології; що застосовують інформацію як споживчі блага – туризм, парфумерія; блага як інформація – комп'ютерні програми, віртуальні послуги [17, с. 136].

Висновки. Таким чином, на основі відновлення і розвитку людського потенціалу можна забезпечити розширення людських можливостей і підвищення продуктивності праці, внаслідок чого люди стають дієвими суб'єктами економічного, соціального та духовного розвитку суспільства.

Поряд з цим інноваційний розвиток національної економіки України спричиняє необхідність удосконалення людського інтелектуального потенціалу як сукупності творчих здібностей, знань та умінь індивідів та дає змогу використовувати новітні технології, засвоювати набуті й створювати нові знання, інформаційні блага на основі співробітництва, довіри для ефективного соціально-економічного розвитку країни. Отже, все викладене вище доводить актуальність та необхідність подальшого дослідження проблеми формування і розвитку людського потенціалу інноваційного типу та врахування цих аспектів при розробці

соціально-економічних прогнозів людського розвитку в умовах інформаційно-індустріальної економіки України.

Використана література

1. Аркашян Д. Эффективность государственного управления / Д. Аркашян // Проблемы теории и практики управления. - 2006. - №8. - С. 24-29.
2. Гельвеций К. О человеке, его умственных способностях и его воспитании / К. Гельвеций. - М., 1938. - 438 с.
3. Надольний І. І. Філософія / За ред. І.І. Надольного. - К.: «Вікар», 2007. - 435 с.
4. Бородіна О. Людський потенціал як основне джерело економічного зростання / О. Бородіна // Економіка України. - 2003. - № 7. - С. 45-52.
5. Мочерний С. Людина та закони її розвитку / С. Мочерний, А. Устинко // Економіка України. - 2004. - № 9. - С. 20-29.
6. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / [уклад. М. Гедзь та ін.]. - К.: Аконтіт, 1999. - Т.3. - 630 с.
7. Аристотель. Собрание сочинений: в 4 т. / Аристотель. - М., 1975. - Т. 1. Метафізика. Книга 8. - 400 с.
8. Економічна енциклопедія: в 3 т. / [Редкол. С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін.]. - К.: Академія, 2002. - Т.3. - 952 с.
9. Пирожков С. И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / С. И. Пирожков. - Ин-т экономики АН Украины. - К.: Наук. думка, 1992. - 230 с.
10. Щетинин В. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки / В. Щетинин // МЭ и МО. - 2001. - №12. - С. 47-54.
11. Задорожна С. М. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформації регіональних соціально-економічних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.07 - «Демографія, економіка праці, соціальна політика і економіка» / С. М. Задорожна. - К.: 2006. - 28 с.
12. Марков В. Н., Потенциал личности / В. Н. Марков, Ю. В. Синягин // Мир технологии. - 2000. - № 21. - С. 16-24.
13. Томчук Н. В. Еволюція наукових поглядів на людський розвиток / Н. В. Томчук // Економічна теорія. - 2005. - №3. - 101 с.
14. Чумаков А. Н. Конгресс глазами участника / А. Н. Чумаков // Вопросы философии. - 1999. - №5. - С. 2-5.
15. Семиноженко В. Технологічні парки України: перший досвід формування інноваційної економіки / Семиноженко В. // Економіка України. - 2004. - №1. - С. 16-21.
16. Філіпенко А. Структура сучасного економічного дискурсу / А.Філіпенко // Економіка України. - 1996. - №8. - С. 26-35.
17. Мельник Л. Г. Информационная экономика / Л. Г. Мельник. - Сумы: Университетская книга, 2003. - 284 с.
18. Чухно А. Нова економічна політика (теоретико-методологічні засади) / А. Чухно // Економіка України. - 2005. - №6. - С. 4-11.
19. Возный В. Л. Шестая рамочная программа научных исследований, технологического развития, инноваций и создания европейского научно-исследовательского пространства в Европейском Союзе (2002-2006 гг.) / В. Л. Возный // Инновационні технології. - 2003. - №4-5. - С. 96-115.
20. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань / В. Геєць // Економіка України. - 2004. - №4. - С. 4-14.
21. Гуревичов М. Ринок інтелектуальних продуктів України / М. Гуревичов // Економіка України. - 1994. - №5. - С. 30-37.
22. Філіпенко А. С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку / А. С. Філіпенко. - К., 2002. - 190 с.
23. Канигін Ю. Интеллект народу / Ю. Канигін // Вісник Академії наук. - 1993. - № 7. - С. 37-47.
24. Куценко В. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України / В. Куценко, В. Удовиченко, І. Опалова // Економіка України. - 1998. - №1. - С. 12-15.
25. Марчук Є. К. Стратегічна орієнтація суспільства - рух на випередження / Є. К. Марчук // Стратегічна панорама. 1999. - №4. - С. 15-18.
26. Прошак В. Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.07 - «Демографія, економіка праці, соціальна політика і економіка» / В. Прошак. - Львів, 2002. - 21 с.
27. Кендюхов О. Гносеологія інтелектуального капіталу / О. Кендюхов // Економіка України. - 2003. - №4. - С. 29-33.
28. Добрынин А. И. Человеческий капитал в транзитивной экономике / А. И. Добрынин, С. А. Дятлов, Е. Д. Цыренкова - СПб.: Наука, 1999. - 309 с.
29. Вовканич С. Соціогуманістичний контекст наукомісткої економіки інноваційного суспільства / С. Вовканич // Економіка України. - 2005. - №2. - С. 53-59.
30. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навч. словник-довідник / За заг. ред. В. М. Пічі. 2-ге вид., стереот. - Львів: Новий Світ, 2004. - 480 с.
31. Патнам Р. Гра в кеглі наодинці: занепад соціального капіталу Америки / Р. Патнам // НКЖ „І”. - 2001. - №21. - С. 30-47.
32. Reiser Martin, Haerpfer Cristian, Nowotny Thomas and Wallace Claire. Social capital in transition: a first look at the evidence. European Bank for Reconstruction and Development / Martin Reiser. - 2001. - Working Paper № 61. - 31p.
33. Вовканич С. Глобалізація, євроінтеграція та збереження її національної ідентичності: цивілізаційні виклики і національні імперативи / С. Вовканич. - Львів, 2004. - 60 с. - (Препринт наук. доп.).